

Sygn. akt XII C 1614/15

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 31 maja 2017 r.

Sąd Okręgowy w Poznaniu Wydział XII Cywilny

w składzie:

Przewodniczący SSO Maria Prusinowska

Protokolant p.o. stażysty Justyna Wojciechowska

po rozpoznaniu na rozprawie w dniu 22 maja 2017 r. w P.

sprawy z powództwa **K. M. PESEL (...)**

przeciwko **J. P. PESEL (...), R. P. PESEL (...)**

o zapłatę

1. oddała powództwo,

2. kosztami postępowania obciąża w całości powódkę i z tego tytułu zasądza od niej na rzecz pozwanych kwotę po 7200 zł tytułem zwrotu kosztów zastępstwa procesowego.

SSO Maria Prusinowska

UZASADNIENIE

Dnia 4 sierpnia 2015 roku K. M. wniosła powództwo o zachówek wraz z wnioskiem o zwolnienie od kosztów sądowych przeciwko J. P. i R. P. dochodząc zasądzenia na jej rzecz od pozwanych kwoty 703.500 zł wraz z ustawowymi odsetkami liczonymi od dnia 17 marca 2014 roku do dnia zapłaty tytułem zachowku. Powódka podniosła, że nie otrzymała po Z. M. (1) należnego jej zachowku w postaci darowizny od spadkodawcy, powołanie do spadku czy zapisu. Cały majątek bowiem został darowany przez Z. M. (1) jej bratu – Z. M. (2). Powódka jako podstawę prawną swych roszczeń podała art. 991 § 1 Kodeksu cywilnego, argumentując, że dochodzi zachowku o wartości 1/2 udziału spadkowego po swoim ojcu, a z uwagi na fakt, że cały jego majątek został zbyty umową darowizny na rzecz Z. M. (2), a ten z kolei darował ten majątek na rzecz pozwanych – powódka kieruje swoje roszczenie właśnie do pozwanych.

W dniu 12 października 2015 roku, pełnomocnik pozwanej – R. P., złożył odpowiedź na pozew, w której wniósł o oddalenie powództwa w całości. Pozwana podniosła, że nie należy do kręgu osób zobowiązanych do zapłaty zachowku po Z. M. (1), opierając się na treści art. 991 k.c. oraz art. 1000 § 1 k.c. Pozwana podniosła również, że K. M. nie przysługuje roszczenie o zachówek po bracie Z. M. (2) i takowego roszczenie, zgodnie z art. 1002 k.c., nie może też nabyć w drodze spodkobrania. Pozwana zakwestionowała również sposób ustalenia przez powódkę substratu zachowku, następnie podkreśliła, że powódka otrzymała już należny jej zachówek po Z. i Z. M. (2). Pozwana zakwestionowała też zasadę solidarnej odpowiedzialności z tytułu zachowku po Z. i Z. M. (2), a także powołała się na zasadę z art. 5 k.c., utrzymując, że uwzględnienie żądań powódki w całości naruszyłoby zasady współżycia społecznego.

Dnia 12 października 2015 roku pełnomocnik pozwanego – J. P. – wniósł do sądu odpowiedź na pozew, w której również wniósł o oddalenie powództwa w całości. Pozwany, podobnie jak pozwana, podniósł, że ani J. P., ani R. P. nie są zobowiązani do zapłaty zachowku na rzecz powódki na mocy art. 1000 § 1 k.c., albowiem nie są spadkobiercami Z. M. (1), nie są również obdarowanymi przez niego, ani też nie zostały na nich uczynione zapisy windykacyjne przez Z.

M. (1). Pełnomocnik pozwanego zaznaczył, że pozwani jako osoby trzecie, na rzecz których zostało dokonane dalsze nieodpłatne rozrządzenie przez obdarowanego (Z. M. (2)) nie ponoszą już odpowiedzialności z tytułu zachowku po Z. M. (1). Pozwany zaznaczył również, że powódce nie przysługuje roszczenie o zachówek po bracie – Z. M. (2) – zgodnie z art. 991 k.c., ani też nie dziedziczy tego uprawnienia po Z. M. (1) na podstawie art. 1002 k.c. Pozwany, podobnie jak pozwana, również zaznaczył, że przez powódkę został błędnie ustalony substrat zachowku, jak i to, że powódka otrzymała zachówek po Z. i Z. M. (2). Pozwany powołał się także na naruszenie zasad współżycia społecznego (art. 5 k.c.), gdyby roszczenie powódki o zachówek zostało uwzględnione.

Dnia 10 listopada 2015 roku, powódka wniosła pismo procesowe, w którym podtrzymała swoje stanowisko i roszczenie o zachówek. Jednocześnie, na rozprawie w dniu 4 maja 2017 roku, pełnomocnik powódki wskazał, że powódka domaga się zapłaty od pozwanych z tytułu zachowku, a alternatywnie wskazuje jako podstawę żądania o zapłatę przepisy o bezpodstawnym wzbogaceniu. Jednocześnie pełnomocnik powódki podniósł, że Z. M. (2) w trakcie zawarcia umowy darowizny i umowy dożywocia z pozwanymi był w stanie uniemożliwiający jej zawarcie.

Sąd ustalił następujący stan faktyczny:

Powódka – K. M. – jest córką zmarłego Z. M. (1) i siostrą zmarłego Z. M. (2). Zmarły Z. M. (1) jest ojcem zmarłego Z. M. (2). Umową darowizny w formie aktu notarialnego z dnia 28 września 2006 roku (rep. A nr (...)) Z. M. (1) darował swojemu synowi Z. M. (2) $\frac{3}{4}$ części we współwłasności nieruchomości objętych księgami wieczystymi KW nr (...), KW nr (...) i KW nr (...) wraz z żywym i martwym inwentarzem. Przyjmujący darowiznę w całości, Z. M. (2), był stanu wolnego. Jednocześnie obdarowany Z. M. (2) ustanowił na rzecz Z. M. (1) dożywotnio i bezpłatnie służebność osobistą mieszkania polegającą na prawie korzystania z całego domu mieszkalnego, prawie do swobodnego przyjmowania gości, użytkowania budynków gospodarczych i poruszania się po całej darowanej nieruchomości objętej księgą wieczystą KW nr (...).

(dowód: umowa darowizny z dnia 28 września 2006 roku, rep. A nr (...))

W dniu 31 lipca 2012 roku umową darowizny i dożywocia w formie aktu notarialnego Z. M. (2) darował R. P. i J. P. do ich majątku wspólnego nieruchomości objęte księgami wieczystymi nr (...) i udział wynoszący $\frac{18}{22}$ części nieruchomości objęte księgą wieczystą nr (...) wraz z pojazdami, maszynami i urządzeniami rolniczymi. Oprócz tego, Z. M. (2) przeniósł także na ich rzecz własność nieruchomości objętej księgą wieczystą nr (...), a darczyńcy w zamian za to przeniesienie zobowiązali się zapewnić Z. M. (2) dożywotnio utrzymanie, polegające na: przyjęciu jego jako domownika, dostarczeniu mu wyżywienia, ubrania, mieszkania, światła i opału oraz zapewnienia mu odpowiedniej pomocy i pielęgnowaniu w chorobie oraz sprawieniu mu własnym kosztem pogrzebu odpowiadającego miejscowym zwyczajom.

Z. M. (2) zmarł w dniu 30 września 2012 r., a Z. M. (1) w dniu 5 grudnia 2012 r. Żaden z nich nie pozostawił testamentu.

(okoliczności bezsporne, a nadto dowód: umowa darowizny i umowa dożywocia z dnia 31 lipca 2012 roku, rep. A nr (...))

Postanowieniem Sądu Rejonowego w Szamotułach z dnia 9 grudnia 2014 roku spadek po zmarłym w dniu 30 września 2012 roku Z. M. (2) nabyła powódka oraz ojciec zmarłego – Z. M. (1) – w $\frac{1}{2}$ części, natomiast po zmarłym w dniu 5 grudnia 2012 roku Z. M. (1) spadek w całości nabyła powódka, jako jedyna najbliższa, żyjąca rodzina.

(dowód: postanowienie Sądu Rejonowego w Szamotułach z dnia 9 grudnia 2014 roku, sygn. akt:(...))

Powyższy stan faktyczny Sąd ustalił na podstawie powołanej powyżej kserokopii dokumentu, któremu Sąd dał wiarę, gdyż został on sporządzony w odpowiedniej formie, przez uprawnione do tego podmioty. Żadna ze stron w toku postępowania nie kwestionowała wiarygodności dowodu z tego dokumentu, Sąd natomiast nie dopatrywał się podstaw do kwestionowania jego wiarygodności z urzędu.

Zeznania stron i świadków Sąd uznał wiarygodne, niemniej zasadniczo nieprzydatne do ustalenia powyższego stanu faktycznego.

Sąd oddalił wnioski dowodowe stron o przeprowadzenie dowodu z opinii biegłego z dziedziny szacowania nieruchomości uznając, iż wobec braku podstawy odpowiedzialności pozwanych z tytułu zachowku prowadzenie postępowania dowodowego na okoliczność wartości darowanych pozwany nieruchomości nie ma znaczenia w niniejszej sprawie. Jeśli zaś chodzi o wnioski dowodowe mające na celu wykazanie stanu zdrowia Z. M. (2) w okresie poprzedzającym dokonanie darowizny to w ocenie Sądu w sprawie o zapłatę zachowku są one nieistotne. Nadto dla oceny czy dana osoba była w stanie świadomie podjąć decyzję, czy swobodnie wyrazić swoją wolę zasadne jest powołanie dowodu z opinii biegłego lekarza bądź psychiatry, który byłby w stanie tę okoliczność stwierdzić. Nawet uzyskanie przez Sąd dokumentów, o które wnioskowała powódka, nie pozwoliłoby sądowi na ocenę czy umowa darowizny zawarta przez Z. M. (2) z pozwany była, czy nie, dotknięta wadą oświadczenia woli.

Stan faktyczny nie był sporny pomiędzy stronami, sporne zaś było czy pozwani są co do zasady zobowiązani do zapłaty zachowku na rzecz powódki.

Sąd zważył, co następuje:

Powództwo nie zasługiwało na uwzględnienie.

Powódka w niniejszej sprawie domagała się zasądzenia od pozwanych zachowku po zmarłym ojcu Z. M. (1).

Zgodnie z art. 991 § 1 k.c., zstępnym, małżonkowi oraz rodzicom spadkodawcy, którzy byliby powołani do spadku z ustawy, należą się, jeżeli uprawniony jest trwale niezdolny do pracy albo jeżeli zstępny uprawniony jest małoletni – dwie trzecie wartości udziału spadkowego, który by mu przypadła przy dziedziczeniu ustawowym, w innych zaś wypadkach – połowa wartości tego udziału (zachowek). Jeżeli uprawniony nie otrzymał należnego mu zachowku w postaci darowizny od spadkodawcy, albo powołania do spadku, albo zapisu, przysługuje mu roszczenie w stosunku do spadkobiercy o zapłatę określonej sumy pieniężnej potrzebnej do pokrycia zachowku lub uzupełnienia (art. 991 § 2 k.c.). Jeżeli jednak uprawniony nie może otrzymać spadkobiercy należnego mu zachowku, może skierować swoje roszczenie przeciwko osobie, na rzecz której został uczyniony zapis windykacyjny (art. 999¹ § 1 k.c.). W końcu, gdy i od osoby, na rzecz której zostało uczyniony zapis windykacyjny, uprawniony również nie może uzyskać należnego mu zachowku, może skierować swoje roszczenie przeciwko osobie, która otrzymała od spadkodawcy darowiznę. Jednakże osoba ta ponosi odpowiedzialność tylko w granicach wzbogaceni będącego skutkiem darowizny (art. 1000 § 1 k.c.).

W niniejszej sprawie powódka dochodziła zapłaty zachowku po zmarłym ojcu – Z. M. (1), podnosząc, że Z. M. (1) dokonał darowizny swojego majątku na rzecz swojego syna Z. M. (2), a ten z kolei dokonał darowizny swojego majątku na rzecz pozwanych. W kontekście powyższego stanu faktycznego, jak i brzmienia art. 1000 § 1 k.c. kluczowym było udzielenie odpowiedzi pytanie, czy osoba trzecia, na rzecz której została dokonana darowizna przez obdarowanego, ponosi odpowiedzialność z tytułu zachowku. W ocenie sądu, odpowiedź na powyższe zagadnienie jest przecząca.

W niniejszym postępowaniu zatem należało zająć się ustaleniem, czy stronie pozwanej przysługiwała legitymacja bierna do występowania w niniejszej sprawie, w razie bowiem ustalenia przez Sąd, iż pozwani nie mają legitymacji do występowania w niniejszej sprawie, niecelowe byłyby dalsze wywody odnoszące się do poszczególnych zarzutów merytorycznych w niniejszej sprawie. Legitymacja bierna stanowi bowiem jedną z przesłanek zasadności powództwa, jest ona przesłanką merytoryczną, warunkującą możliwość wydania wyroku zasądającego. Jej istnienie nie ma jednak żadnego wpływu na byt sprawy cywilnej. Ta ostatnia bowiem musi być postrzegana jako zupełnie niezależna od konkretnego stosunku łączącego strony. Sprawa cywilna to nic innego bowiem jak abstrakcyjny stosunek prawny z zakresu prawa cywilnego (sensu largo). Dlatego też, jeśli sąd doszedł do wniosku, iż węzeł cywilnoprawny, jaki mógłby występować w zgłoszonym do rozstrzygnięcia sądowi roszczeniu, nie istnieje pomiędzy stronami tego procesu, winien powództwo oddalić wyrokiem, z uwagi na brak koniecznej przesłanki merytorycznej (legitymacji procesowej) w sprawie (głosa do postanowienia s. apel. z dnia 17 grudnia 1991 r., I ACz 247/91, OSP.1994.12.245).

W niniejszej sprawie pozwani zostali obdarowani przez brata powódki, mianowicie Z. M. (2), który uprzednio otrzymał darowiznę od swojego ojca Z. M. (1), będącego jednocześnie ojcem powódki. W ocenie Sądu jedynym zobowiązany do zapłaty zachowku byłby zatem Z. M. (2), to jest brat powódki. Z. M. (2) zmarł jednakże przed spadkobiercą, to jest Z. M. (1) zatem jest oczywistym, iż powódka nie może dochodzić od niego zachowku po zmarłym ojcu. Powódka mogłaby zatem dochodzić zachowku wyłącznie od swojego brata jako obdarowanego przez spadkodawcę. Sąd ustalił zatem, iż pomiędzy stronami nie występuje żaden węzeł cywilnoprawny, z którym powódka wiąże swoje roszczenie.

Analizując art. 1000 § 1 k.c., należy wziąć pod uwagę odesłanie do przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu. Wyżej wspomniany przepis zawiera bowiem niejasny zwrot („w granicach wzbogacenia”), odwołujący się do zakresu odpowiedzialności obdarowanego. Jednakże doktryna zgodnie utrzymuje, iż odesłanie do przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu dotyczy tylko i wyłącznie wykładni wspomnianych „granic wzbogacenia” obdarowanego. Nie znajduje więc zastosowanie art. 407 k.c., stanowiący, iż jeśli ten, kto bez podstawy prawnej uzyskał korzyść majątkową kosztem innej osoby, rozprowadził korzyścią na rzecz osoby trzeciej bezpłatnie, obowiązek wydanie korzyści przechodzi na tę osobę trzecią. Nie znajduje zastosowania, albowiem, po pierwsze, obdarowany nie jest bezpodstawnie wzbogacony, a po drugie, jak zostało już wspomniane powyżej – odesłanie do przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu w kontekście art. 1000 § 1 k.c. istnieje tylko w zakresie wykładni „granic wzbogacenia” obdarowanego. W konsekwencji, należy przyjąć, że w razie zbycia przedmiotu darowizny przez obdarowanego na rzecz osób trzecich bezpłatnie, obowiązek zapłaty zachowku dla uprawnionego nie przechodzi na te osoby trzecie (tak: (1) P. Księżak, *Zachówek w polskim prawie spadkowym*; (2) Art. 1000 KC, P. Księżak [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz.*, pod red. dr hab. Konrad Osajda, wyd. 16, 2017; (3) *Komentarz do ustawy Kodeks cywilny, art. 1000, System Prawa Prywatnego*, tom 10, pod red. B. Kordasiewicz, wyd. 3, 2015).

Analizując kwestię darowizn w kontekście zachowku, należy również pamiętać, że przy obliczaniu zachowku nie dolicza się do spadku drobnych darowizn, zwyczajowo w danych stosunkach przyjętych, ani też tych dokonanych na rzecz osób trzecich (niebędących spadkobiercami albo uprawnionymi do zachowku) przed więcej niż 10 laty (art. 994 § 1 k.c.).

Jakkolwiek w niniejszej sprawie darowizna na rzecz pozwanych (którzy nie są ani spadkobiercami, ani uprawnionymi do zachowku) została dokonana przed mniej niż 10 laty, to biorąc pod uwagę powyższą analizę prawną, należy uznać, że skoro pozwani nie ponoszą odpowiedzialności z tytułu zapłaty zachowku na rzecz powódki, a więc nie posiadają w niniejszej sprawie legitymacji biernej, kwestia terminu dokonania darowizny pozostaje bez znaczenia dla rozstrzygnięcia sprawy.

Należy również zauważyć, że Z. M. (2) w dniu 31 lipca 2012 roku zawarł z pozwanymi nie tylko umowę darowizny, ale również – w stosunku do jednej z nieruchomości (nr KW (...)) – umowę dożywocia. Powyższą nieruchomość powódka również wliczyła do masy spadkowej (w pozwie o zachówek z dnia 1 czerwca 2015 roku), jednak i w tym zakresie powództwo winno zostać oddalone. Jak zauważył Sąd Apelacyjny w Warszawie (sygn. akt: VI ACa 67/14, *Legalis* nr 1372804): „Nie jest zasadne objęcie dyspozycją art. 1000 KC umowy dożywocia. Umowa dożywocia jest bowiem umową wzajemną i odpłatną. Brak jest podstaw do utożsamiania obydwu rodzajów umów, tudzież przenoszenia skutków darowizny, o których mowa w art. 1000 KC, na umowę dożywocia.” W niniejszej sprawie, Z. M. (2) przeniósł własność nieruchomości, oznaczonej nr KW (...) na pozwanych w zamian za jego dożywcotnie utrzymanie – jest to więc umowa dwustronna, odpłatna i wzajemna i w efekcie nie sposób przyjąć, że takie same skutki jak te wynikające z art. 1000 k.c. będą obejmowały zarówno umowę darowizny, jak i dożywocia. Ponadto, art. 1000 k.c. wyraźnie stanowi o darowiznie – nie ma podstaw dla stosowania jakiegokolwiek wykładni rozszerzającej, wliczającej w treść tego przepisu np. umowę dożywocia.

Odnosząc się do alternatywnego żądania powódki, tj. żądania zapłaty od pozwanych na podstawie przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu, należy przede wszystkim zauważyć, że zarówno przy pierwszej darowiznie (od Z. M. (1) na rzecz Z. M. (2)), jak przy drugiej darowiznie (od Z. M. (2) na rzecz pozwanych), zostały zawarte skuteczne umowy w formie aktów notarialnych. W obu więc przypadkach istniała podstawa prawna dla nabycia poszczególnych darowizn. Chociażby z tego względu, nie może być w niniejszej sprawie mowy o bezpodstawnym wzbogaceniu. Ponadto, jak

już zostało podkreślone przez sąd powyżej – przepisy o bezpodstawnym wzbogaceniu znajdują swoje zastosowanie w kontekście art. 1000 k.c., tylko w zakresie, w jakim definiują granice wzbogacenia obdarowanego. Z uwagi na powyższe więc, w ocenie sądu, nie znajdują w niniejszej sprawie zastosowania przepisy o bezpodstawnym wzbogaceniu.

Odwołując się natomiast do zarzutu powódki, jakoby umowa darowizny i umowa dożywocia z dnia 31 lipca 2012 roku była nieważna, albowiem Z. M. (2) był w stanie uniemożliwiający zawarcie tej umowy ze względu na swój stan zdrowia, sąd zwraca uwagę, że w przypadku powyższej argumentacji, powódka, reprezentowana przez profesjonalnego pełnomocnika, winna była wystąpić z powództwem o ustalenie nieważności ww. umowy (art. 189 kpc w zw. z art. 82 kc), zamiast z powództwem o zapłatę, przygotowując jednocześnie na okoliczność ustalenia nieważności umowy stosowne wnioski dowodowe. W sprawie o zachówek konstruowanie tego typu roszczenia oraz zgłaszanie na tę okoliczność wniosków dowodowych było, zdaniem Sądu niedopuszczalne. Jednocześnie konsekwencją nieważności umów byłaby konieczność zwrotu ww. nieruchomości powódce jako jedynej spadkobierczyni po ojcu i bracie, zatem konieczne stałoby się wniesienie powództwa windykacyjnego.

Z uwagi na powyższe, powództwo zostało oddalone w całości.

W zakresie kosztów procesu, na podstawie art. 98 § 1 k.p.c., zgodnie z którym strona przegrywająca sprawę obowiązana jest zwrócić przeciwnikowi na jego żądanie koszty niezbędne do celowego dochodzenia praw i celowej obrony (koszty procesu), sąd zobowiązał powódkę do zapłaty po 7200 zł na rzecz każdego z pozwanych tytułem zwrotu kosztów zastępstwa procesowego .

SSO Maria Prusinowska